

احراز قضایی استفاده عراق از سلاحهای شیمیایی در طول جنگ تحمیلی علیه ایران

عراق از اواخر دی‌ماه ۱۳۵۹ یعنی کمتر از چهار ماه پس از آغاز تجاوز مسلحانه به قلمروی جمهوری اسلامی ایران، بکارگیری سلاحهای شیمیایی را علیه ایران آغاز و دو سال پس از آن، از زمستان ۱۳۶۱ به استفاده گسترده از سلاحهای شیمیایی علیه نیروهای ایرانی روی آورد و تا پایان جنگ نیز به این کار ادامه داد. در تمام طول این دوره اعتراض‌های کتبی دولت جمهوری اسلامی ایران به این عمل دولت عراق که ناقض اصول مسلم حقوقی مخاصمات مسلحانه و معاهدات بین‌المللی بود و بدون تردید، عنوان جنایت جنگی به آن اطلاق می‌گردد، به‌طور مستمر به شورای امنیت سازمان ملل متحد تسلیم می‌شدند و هر بار به‌عنوان اسناد شورای امنیت به ثبت می‌رسیدند و انتشار می‌یافتند. علی‌رغم دهها اعتراض دولت جمهوری اسلامی ایران به شورای امنیت سازمان ملل متحد و سایر مجامع بین‌المللی، نه‌تنها وقفه‌ای در ارتکاب جنایت مزبور توسط عراق ایجاد نگردید، بلکه بر تعداد حملات افزوده شد. گازها و مواد شیمیایی که ضایعات انسانی بیشتر و دردناکتری ایجاد می‌کردند، مورد استفاده قرار گرفتند و بکارگیری این سلاحها به‌تدریج به مناطق مسکونی روستایی و شهری که البته قبلاً هم به‌طور مستمر ولی با سلاحهای متعارف اما مخرب توسط عراق مورد حمله قرار گرفته بودند، توسعه پیدا کرد.

بر اساس جداول ضمیمه نامه مورخ ۱۲ آوریل ۱۹۸۸ نماینده دائم وقت جمهوری اسلامی ایران به رئیس کنفرانس خلع سلاح، که تحت شماره ۸۲۷ به ثبت رسیده است، (پیوست شماره ۱) عراق از سال ۱۳۵۹ تا فروردین سال ۱۳۶۷ بیش از ۲۴۰ بار از سلاحهای شیمیایی علیه نیروهای نظامی و شهروندان ایرانی استفاده کرده است و هر بار دهها و گاهی صدها و حتی هزاران نفر قربانی این اقدام شده‌اند.

اعتراضات مکرر ایران در سالهای ۱۹۸۲ و ۱۹۸۳ و انتشار اخبار جنایات هولناکی که به‌طور روزانه توسط رژیم عراق صورت می‌گرفت، موجب شد تا افکار عمومی در کشورهای غربی

برانگیخته شود. دولت ایران برای تبیین بهتر ابعاد جنایات عراق و استفاده از امکانات درمانی و بیمارستانی کشورهای غربی تعدادی از مجروحین را به اروپا اعزام نمود و برخی دولت‌ها هم مانند اتریش، سوئد، فرانسه، اسپانیا، ایتالیا، بلژیک و هلند، البته نه با مقاصد خیرخواهانه و صرفاً برای مداوا بلکه برای انجام تحقیقات دقیقتر و جمع‌آوری اطلاعات جامع و به‌روز درباره آثار سلاح‌های شیمیایی، پذیرای ایشان شدند.

با افزایش فشار افکار عمومی جهانی دبیرکل سازمان ملل متحد هیأتی چهار نفره را که مرکب از یک نفر محقق عالی‌رتبه شیمی از سوئد، یک سرهنگ پزشک اسپانیایی متخصص در سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی و میکروبی، یک نفر محقق استرالیایی متخصص امور آزمایشگاهی و یک نفر سرهنگ ارتش سوئد متخصص در دفاع هسته‌ای، میکروبی و شیمیایی، بود جهت بررسی اعتراضات ایران به منطقه اعزام کرد.

اولین گزارش «متخصصان منصوب دبیرکل سازمان ملل متحد برای بررسی ادعاهای جمهوری اسلامی ایران درخصوص استفاده عراق از سلاح‌های شیمیایی» در تاریخ ۲۶ مارس ۱۹۸۴ به‌عنوان سند شورای امنیت و تحت شماره ۱۶۴۳۳ انتشار یافت. گزارش مزبور استفاده از گاز خردل و گاز اعصاب (تابون) علیه مناطقی که در جمهوری اسلامی ایران مورد بازدید قرار گرفته بود را مورد تأیید قرار داد.

پس از این گزارش نیز تقریباً هر سال تا پایان جنگ یک هیأت مستقل کارشناسی از سازمان ملل از مناطق جنگی بازدید کرده و هر بار در گزارش‌های تنظیمی آنها استفاده عراق از سلاح‌های شیمیایی علیه نیروهای ایرانی مورد تأیید قرار گرفت. هیأت‌های مزبور ادعاهای عراق مبنی بر استفاده ایران از سلاح‌های شیمیایی علیه آن کشور را نیز همواره مورد بررسی قرار دادند. لیکن هر بار این ادعا را مورد تردید قرار داده و پس از بررسی ادله و مصاحبه با مجروحین و شهود آنها نپذیرفتند.

علی‌رغم گزارش‌های کارشناسی روشن که با صراحت عراق را به‌عنوان استفاده‌کننده از سلاح‌های شیمیایی معرفی می‌کرد، شورای امنیت سازمان ملل تحت نفوذ سیاست حمایت بی‌چون و چرای غرب از عراق در برابر ایران، در نهایت از «طرفین» درخواست کرد که بکارگیری از سلاح‌های شیمیایی خودداری کنند و نشان داد که حاضر نیست عراق را به‌صراحت به ارتکاب جنایات جنگی متهم کند.

پس از پایان جنگ عراق علیه ایران و آغاز تجاوز عراق به همسایه دیگر خود و تغییراتی که در سیاست غرب نسبت به عراق ایجاد شد، مدارک و اطلاعات مربوط به وجود تسلیحات شیمیایی در این کشور به‌تدریج در جراید و رسانه‌های غربی منتشر شد. مستندترین تحقیقات

انجام گرفته شاید کتاب «سوداگری مرگ»^۱ باشد که توسط روزنامه نگار امریکایی «کنت تیمرمن» در سال ۱۹۹۱ منتشر گردید.

همزمان در آلمان برخی اقدامات قضایی علیه یک شرکت آلمانی واسطه و در حال انحلال به اتهام کمک به رژیم بعث عراق در ایجاد تأسیسات صنعتی برای تولید مواد شیمیایی مورد استفاده در تسلیحات انجام گرفت، لیکن پرونده صرفاً براساس نقض مقررات گمرکی پیگیری شد و بدون سر و صدا خاتمه پیدا کرد و نامی از شرکتهای شاخص آلمانی که مواد و تجهیزات و فناوری لازم را برای رژیم عراق فراهم کرده بودند برده نشد.

در ایران هم تلاشهایی برای پیگیری قضایی موضوع انجام گرفت لیکن تحت تأثیر جو سیاسی و روابط بین‌المللی قرار گرفته و در نهایت بعد از ده سال هنوز پیشرفتی پیدا نکرده و حتی ابلاغ اوراق قضایی به شرکتهای خواننده دعوی نیز تاکنون ممکن نشده است.

بالاخره در زمستان سال ۱۳۸۳ دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی (مرکز امور حقوقی بین‌المللی فعلی) مطلع شد که فردی بنام «فرانس فان آنرات»، تبعه هلند در این کشور به اتهام مشارکت در تأمین مواد شیمیایی به‌منظور تولید تسلیحات شیمیایی برای رژیم عراق بازداشت شده است. بلافاصله با هماهنگی وزارت امور خارجه و تمامی دستگاههای ذی‌ربط مقرر شد از این فرصت برای احقاق حقوق شهروندان ایرانی که بر اثر بمبارانهای شیمیایی مصدومان و مجروح شده بودند، استفاده شود و آمادگی دولت جمهوری اسلامی ایران برای همکاری در تحقیقات به دادستان جرائم جنگی هلند اعلام شد.

دادستان هلندی علی‌رغم برخی ملاحظات سیاسی مقامات آن کشور دعوت جمهوری اسلامی ایران را پذیرفت و با حضور در ایران از مناطق مرزی غرب و جنوب کشور بازدید نمود و اظهارات ۵۵ نفر از مصدومین سردشت، اشنویه، آلوت، زرده، خرمشهر و آبادان را استماع کرد.

دادستانی هلند همچنین تحقیقات گسترده‌ای را در ایالات متحده امریکا و ژاپن انجام داد. زیرا پس از اعتراضات اولیه ایران و محدود شدن امکان صدور مواد شیمیایی از اروپا به عراق، این دو کشور به مبادی جدید صادرات «تاییدی گلایکول» که ماده مؤثر مورد نیاز عراق برای تولید گاز خردل بود تبدیل شده بودند. دادستانی هلند اظهارات تعدادی از افسران و افراد مؤثر عراقی را نیز که در تولید سلاحهای شیمیایی نقش مهمی داشتند، در کشور اردن استماع کرد و اسناد و مدارک بسیار مهم و قابل توجهی را از اقصی نقاط جهان جمع‌آوری کرد. از جمله مهمترین این اسناد صورت جلسه مورخ ۲۷ سپتامبر ۱۹۸۷ است (پیوست شماره ۲) که با حضور شخص صدام حسین و افسران ارشد ارتش بعث عراق برای طراحی حملات شیمیایی به ایران تشکیل شده بود.

---

1 . The Death Lobby, Kenneth R. Timmerman, 1991, Houghton Mifflin Company.

به این ترتیب، دادستانی هلند در اقدامی شایسته تقدیر در ظرف یک‌سال و با صرف بیش از دو میلیون یورو هزینه پرونده‌ای جامع از فعالیتهای عراق برای تولید سلاحهای شیمیایی و اشخاص حقیقی و حقوقی مرتبط با آن تنظیم کرد.

براساس مستندات جمع‌آوری شده مشخص شد که متهم پرونده «فرانس فان آنرات» ماده مزبور را ابتدا از ژاپن و از طریق بندر تریست در ایتالیا و سپس ترکیه به عراق حمل می‌نموده و در مرحله دوم پس از عدم امکان ادامه کار در ژاپن، ماده مزبور را از طریق شرکت امریکایی «آلکوا» تأمین و آن را از طریق بندر آنتورپ بلژیک به بندر عقبه در اردن حمل می‌کرده و از آن پس مواد مزبور از راه زمینی به عراق حمل شده است. لذا نامبرده با دو اتهام روانه دادگاه شد، اول مشارکت در نسل‌کشی و دوم مشارکت در جنایات جنگی.

اتهام اول عمدتاً مربوط به اقداماتی بود که دولت عراق تحت عنوان طرح «انفال» علیه افراد این کشور آغاز کرده بود. استفاده از سلاحهای شیمیایی یکی از وسایل بکارگرفته شده برای تحقق طرح مزبور یعنی از میان بردن مشکلات سیاسی شمال عراق از طریق نابودی عده‌ای از اتباع آن کشور بود.

اتهام دوم عبارت بود از مشارکت در جنایات جنگی از طریق استفاده از سلاحهای شیمیایی علیه شهروندان و نیروهای نظامی جمهوری اسلامی ایران.

دادگاه پس از بررسی اسناد و مدارک جامع و استماع نظرات کارشناسان فنی و از جمله آقایان دکتر عباس فروتن، دکتر کشاورز، دکتر قانع‌ی سه‌تن از پزشکان برجسته ایرانی و متخصص در درمان مصدومین شیمیایی و نیز استماع مصدومین و شهود عراقی و ایرانی مبادرت به صدور رأیی نمود که در پی این مقدمه درج شده است.

این رأی اولین سند قضایی مستند در تأیید ارتکاب جنایات جنگی توسط دولت عراق از طریق استفاده از سلاحهای شیمیایی علیه ایران، مظلومیت قربانیان، بی‌تفاوتی و چشم‌پوشی عمدی مراجع مسئول بین‌المللی در قبال این جنایات و انکار واقعیات و اسناد ارائه شده در طول این مدت از سوی آنان است و از این حیث علاوه بر اهمیت حقوقی به لحاظ سیاسی و تاریخی نیز واجد اهمیت بسیار می‌باشد.

محکومیت «فرانس فان آنرات» به پانزده سال زندان (حداکثر مجازات مقرر در قوانین هلند برای مشارکت در جنایات مزبور) قطعاً برای جبران آلام جبران‌ناپذیر قربانیان کافی نیست و تناسبی با رنج و دردی که در طول سالها تحمل کرده اند ندارد.

مع‌ذک اهمیت رأی صادره که تشریح ابعاد حقوقی و ظرافتهای آن مستلزم نگارش مقاله جداگانه‌ای می‌باشد، در آن است که مرجع قضایی یک کشور غربی پس از تحقیقات گسترده بر

اعتراضهای مکرر ایران در طول جنگ مهر تأیید زده و ارتکاب جنایات جنگی فجیع توسط رژیم بعث عراق را غیرقابل انکار کرده است.

هرچند «فرانس فان آنرات» از رأی مزبور پژوهش‌خواهی نموده است لیکن به‌لحاظ گستردگی تحقیقات و ادله غیرقابل انکار جمع‌آوری شده، ولو اینکه در مورد میزان مشارکت و مسئولیت و یا مجازات شخص «فان آنرات» تجدیدنظر شود، به‌نظر نمی‌رسد اصل موضوع یعنی ارتکاب جنایات جنگی توسط عراق از طریق استفاده از سلاحهای شیمیایی و همکاری بی‌دریغ پاره‌ای از کشورها را در طول هشت سال جنگ علیه ایران مورد تردید قرار دهد.

رأی مزبور مبنایی برای اقدامات بعدی برای جبران خسارات قربانیان و بازماندگان شهدای این جنایات خواهد بود. به‌نظر می‌رسد مناسب‌ترین راهکار برای رسیدن به این هدف تلاش تمامی دست‌اندرکاران برای ترتیب دادن یک کمیسیون بین‌المللی تعیین و جبران غرامت و نیز پیگیری و تعقیب سایر دست‌اندرکاران باشد.

مجله حقوقی

